

WIJKBIOGRAFIE POST 45

4 MEERZICHT

De wijk Meerzicht is het tweede kwadrant uit het Structuurplan Zoetermeer 1968 en ligt midden in de Driemanspolder, in de zuidwesthoek van Zoetermeer. De bouw van de wijk begon op 4 december 1969 met de bouw van een experimenteel woningbouwproject in de Landenbuurt. De nieuwe wijk, aanvankelijk bekend als Driemanspolder-West, werd uiteindelijk vernoemd naar de hofstede die nu nog altijd aan de Voorweg staat: Meerzicht. Op een maquette uit de vroege jaren '60 zijn in heel Meerzicht, maar ook in Buytenwegh-De Leyens en Seghwaert, respectievelijk het derde en vierde kwadrant, grote galerijflats en hoogbouwtorens in een parklandschap te zien. De toch al imposante hoogbouw in Palenstein en Driemanspolder viel daarbij in het niet. Het was de verbeelding van de modernistische, functionele stad in optima forma. Maar tijdens de planvorming voor Meerzicht keerde het tij: bij stedenbouwkundigen, architecten en overheden drong het besef door dat die efficiënte hoogbouw wellicht niet de gewenste woonmilieus opleverde. Deze omslag resulteerde in Meerzicht in een hybride wijk met hoogbouw en de eerste aanzetten tot kleinschaligheid die het kenmerk zou worden van de jaren '70. Meerzicht was in 1975 grotendeels 'af'.

Biografie

Prestedelijke fase

De wijken Driemanspolder en Meerzicht liggen beide in de langgerekte Driemanspolder. Deze polder wordt aan de noordzijde begrensd door de historische Voorweg en aan de zuidzijde door de Landscheidingsdijk.

De Landscheidingsdijk stamt uit de 13e eeuw en scheidde de polders van de waterschappen Rijnland, Delfland en Schieland van elkaar. Zo konden de waterschappen elk hun eigen waterpeil bepalen. De Landscheiding viel voor een groot deel samen met het tracé van de huidige A12 en de spoorlijn. De Voorweg is een oude ontginningsas en wordt voor het eerst genoemd in 1295: hij heette toen nog Kercweghe. De parallel lopende wetering werd rond 1491 gegraven. Uit diezelfde periode stamt de naam Voorweg.

Het gebied waarin Meerzicht ligt, behoort tot het cultuurlandschap van de droogmakerijen. De veenpolders, al in de hoge middeleeuwen ontgonnen, werden vanaf de late middeleeuwen ten behoeve van de turfwinning afgegraven. In de loop van de 17e eeuw was het tot één groot plassegebied geworden. De Voorweg met aanliggende bebouwing en erven kwam als hoger gelegen veendijk in het plassegebied te liggen. In 1668 werd vergunning tot droogmaking van het gebied ten zuiden van de Voorweg verleend. Het drooggemaakte gebied kreeg de naam Driemanspolder. De smalle tocht die ten zuiden van de Voorweg ligt, de Voortocht, stamt nog uit deze periode. De Voortocht begint bij de Van Leeuwenhoeklaan in de wijk Driemanspolder en loopt pal west tot aan de gemeentegrens met Leidschendam. Na de droogmaking werd het resterende veen tot op de kleilaag verwijderd. Zo kwam vruchtbare landbouwgrond op langgerekte kavels beschikbaar voor de boerderijen die langs de Voorweg werden gebouwd.

De Voorweg werd in de 17^e eeuw en in het begin van de 18^e eeuw een geliefde plek voor rijke burgers om buitenplaatsen te vestigen. Volgens een beschrijving uit 1746 was de polder 'zeer aanzienlyk door de vermaaklijke Buitenplaatsen en schoone Boeren-woonungen'. De oudste buitenplaats is de Hofstede Meerzicht uit 1677. De hofstede is waarschijnlijk genoemd naar het uitzicht dat men had over het weidse waterlandschap van de Buytenweghpolder ten noorden van de Voorweg. Deze polder zou pas in de 18^e eeuw worden drooggemaakt. De buitenplaatsen waren vaak boerenhofsteden die tot landhuis werden uitgebouwd. Deze ontwikkeling heeft zich echter niet bestendig; vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw

Kaart uit 1746 van Melchior Bolstra van Zoetermeer en Zegwaard. De Driemanspolder is al drooggemaakt. De Palensteinse Polder en de Nieuwe Drooggemaakte Polder nog niet. [Archief Hoogheemraadschap Rijnland]

Reproductie van een kaart van Driemanspolder uit 1769, gebaseerd op een kaart uit 1668 [Stadsarchief Zoetermeer]

waren de buitenplaatsen weer volledig als boerenbedrijf in werking.

Eeuwenlang veranderde er weinig in de polder, tot aan de ontwikkeling van Groot-Zoetermeer: Driemanspolder, Meerzicht en het Westerpark slokten toen een groot deel van de grond op.

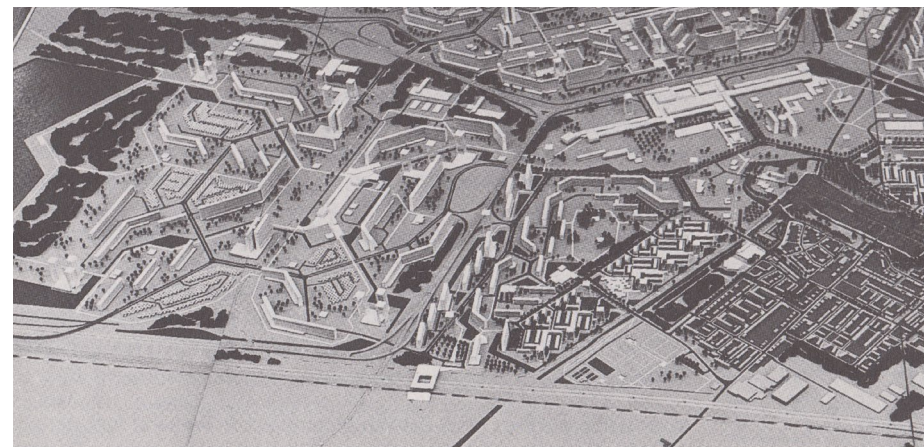
Planvorming en uitvoering

Aan de basis van Meerzicht lag het Structuurplan Zoetermeer 1968. Dit plan, dat in 1965 al grotendeels gereed was, kwam uit de koker van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer met als voornaamste stedenbouwkundigen S.J. van Embden, R.H. Fledderus en W.F. Schut. Het structuurplan was sterk beïnvloed door de functioneel-modernistische uitgangspunten van het CIAM als functiescheiding, rationalisatie en schaalvergroting. Het autoverkeer had een centrale rol in het ontwerp.

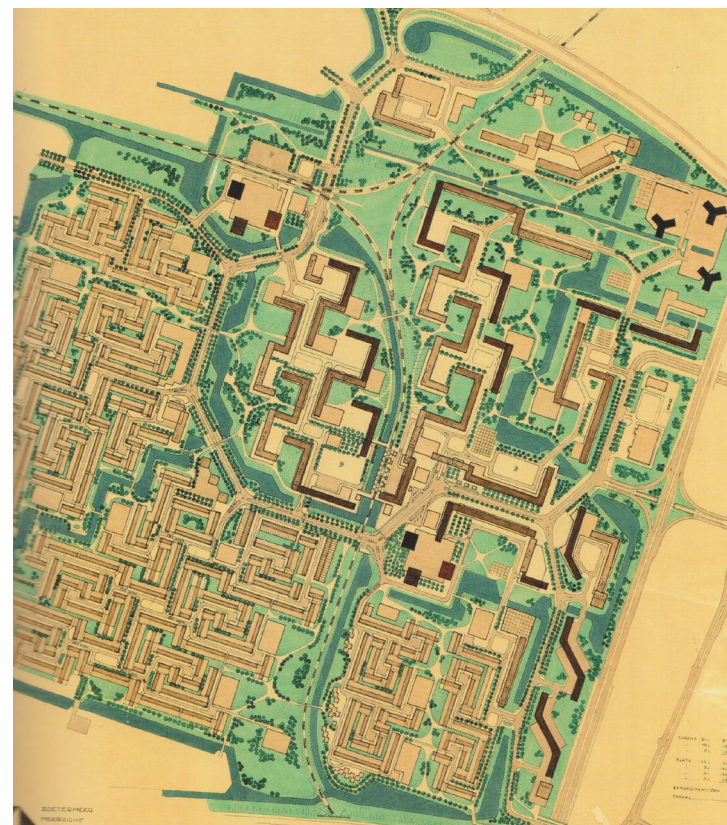
Het structuurplan voorzag per woongebied in een bebouwingsdichtheid van 50 à 60 woningen per hectare. Dat hoge streefgetal kon alleen gerealiseerd worden met veel (grootschalige) hoogbouw. Op een maquette van Groot-Zoetermeer uit het midden van de jaren '60 waren dan ook lange, geknikte flats van enorme afmetingen te zien. Deze waren omgeven door groen en werden afgewisseld met clusters van torenflats zoals die ook voorkwamen in het bestemmingsplan van Palenstein (1966). Tussen de hoogbouw lagen een paar velden met kasbah-achtige laagbouw die bestond uit geschakelde en steeds verspringende volumes. Deze vernieuwende stedenbouwkundige figuur zou in het definitieve plan voor Meerzicht alleen terugkeren in de zogenoemde Koepeltjesbuurt.

In het 'Uitbreidingsplan op onderdelen' van Meerzicht (1968) had de megalomane hoogbouw van de maquette plaatsgemaakt voor een nog iets kleinschaliger (maar nog altijd grote) structuur van lange en korte, haakvormige flats in het noordoosten. De hoogbouw was óver de historische Voorweg heen geprojecteerd. In het zuidoosten lagen drie wijken die volledig bestonden uit laagbouw. Deze laagbouw wijken waren een echo van de laagbouw in de iets oudere wijk Driemanspolder: meanderende buurtstraten, veel doorsteekjes voor voetgangers en groene parkeerpleintjes aan de randen van de wijk.

In de oorspronkelijke opzet zou in Meerzicht 74% hoogbouw en 26% laagbouw gerealiseerd worden. De Zoetermeerse Woningfederatie (het overkoepelende orgaan van woningbouwverenigingen) tekende hier tegen bezwaar aan, verwijzend naar de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening waarin werd uitgegaan van 50 tot 70% eengezinswoningen in de stedelijke gebieden. Ook de gemeenteraad en bewoners uitten hun aversie tegen de hoogbouw en betreurden het verlies van de historische

Maquette van het Structuurplan Zoetermeer 1968 met links het toekomstige Meerzicht [Stadsarchief Zoetermeer]

Uitbreidingsplan uit 1968 van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer [Stadsarchief Zoetermeer]

Voorweg. [Van Gent pp.2-34/Van Geest p.57] Het resultaat van de protesten was dat de verhouding hoogbouw-laagbouw werd teruggeschroefd naar respectievelijk 59% en 41%. Een deel van de hoogbouw werd dus vervangen door laagbouw met fijnmaziger verkeersstructuren: het markeerde het begin van de kleinschaligheidsbeweging in Zoetermeer.

De Voorweg met wetering en een belangrijk deel van de aanliggende bebouwing werden uiteindelijk gespaard. Maar ondanks het ontwaakte historisch bewustzijn staan de flats Haagse Bos en Hoevenbos, de Sporthal Olympus en de Tennishal Meerzicht nog altijd pal naast het oude lint.

Ondanks de verschuiving in de verhouding hoogbouw-laagbouw bleven de functioneel modernistische, stedenbouwkundige uitgangspunten goeddeels overeind. Meerzicht kreeg een centraal gelegen winkel- en voorzieningencentrum dat met de andere wijkcentra verbonden was middels een vrijliggende spoorlijn. Dit spoor, de tegenwoordige Zoetermeerlijn, werd met het oog op de vele forensen rechtstreeks verbonden met Den Haag. Ook de parkeerdekken met tuinen erop die bij een groot deel van de flats gebouwd werden, hadden hun oorsprong in het modernistische gedachtengoed.

Dat de omslag naar kleinschaliger bouwen in Meerzicht schoksgewijs verliep, is te zien aan de schets van een niet uitgevoerd plan voor Meerzicht-centrum waarin een zeer lange, gekromde hoogbouwflat met (begroeide) parkeergarage een ruim opgezet en zeer kleinschalig wijkje omarmde. Deze studie was een voorbode van de hybride en ruimtelijk onevenwichtige Bossenbuurt-West.

W.F. Schut verliet in 1967 de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer om in het kabinet plaats te nemen als minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Onder zijn bewind werd de subsidiestroom voor hoogbouw, die een belangrijke stimulans voor de naoorlogse hoogbouwproductie was geweest, afgeknepen. Tegelijkertijd initieerde hij in 1968 het programma 'Experimentele woningbouw' om vernieuwing van woonwijken, woningtypologieën en woonvormen te stimuleren. De eerste Zoetermeerse voorbeelden hiervan verschenen in Meerzicht: het Pleintjesplan (tevens het eerste bouwproject in de wijk), de Koepeltjesbuurt en de dekwoningen in de Bergenbuurt. Het programma was niet alleen een door het Rijk gesubsidieerde zoektocht naar een meer gevarieerde woonomgeving. De projecten waren ook ruimtebesparend: de woningen werden niet kleiner maar wel efficiënter gegroepeerd, wat leidde tot (gestapelde) laagbouw met relatief hoge dichtheden.

In het Structuurplan Zoetermeer 1968 was de strook grond ten oosten van de Afrikaweg (deel van Driemanspolder) bestemd voor kantoren. Aan de kant van Meerzicht was langs de weg woningbouw gepland. Pas in een later stadium van de planvorming kreeg ook deze strook een kantoorbestemming. Het verklaart deels het

De vijf buurten in de wijk Meerzicht: Bossenbuurt (Oost en West), Waterbuurt, Landenbuurt, Bergenbuurt en de Kantorenstrook-West. [Google Maps/Contrei]

Luchtfoto van Meerzicht, begin van de jaren '70. De hoogbouw rond het Abdissenbos is in aanbouw. In de achtergrond de laagbouw van de Landenbuurt. Op de voorgrond de flats van Driemanspolder [Stadsarchief Zoetermeer]

verschil in maat en karakter van de bebouwing aan weerszijden van de Afrikaweg.

In Meerzicht werden historisch-landschappelijke structuren grotendeels genegeerd, net als in Palenstein en Driemanspolder. De oriëntatie van de woningen was niet pal noord-zuid, zoals in de oudere wijken, maar zó gedraaid dat de woningen gunstig lagen ten opzichte van de zon en de stedenbouwkundige structuur als geheel goed aansloot op de Voorweg en de H-structuur. Op de Voortocht en een kleine boomgaard aan het Zalkerbos na, zijn in Meerzicht geen onderdelen van de oude verkaveling terug te vinden. In het Westerpark, dat verder buiten deze beschrijving valt, is daarentegen wél dankbaar gebruik gemaakt van het vroegere polderlandschap.

Latere transformaties

De oorspronkelijke opzet van de wijk Meerzicht is op hoofdlijnen nog heel gaaf. Op de herontwikkeling van een deel van het wijkwinkelcentrum en het doveninstituut Eefatha op de hoek Meerzichtlaan-Voorweg na, hebben er geen grote veranderingen plaatsgevonden.

1985 (circa) Alle parkeergarages met groene daktuinen zijn op één na afgebroken. De parkeergarage van de flat Savelsbos is behouden en ingrijpend gerenoveerd (2006).

1987 Bij het wijkwinkelcentrum zijn op een leeg kavel aan de Vrouwenhuiswaard twee torenflats gebouwd naar een ontwerp van architectenbureau G. Geluk en J.G. Treurniet. De torens zijn gecombineerd met een laag haakvormig flatgebouw van het bureau Broor S. Adema dat twee kanten van het terrein omsluit.

1999 Op een paar vrijgekomen plaatsen in de wijk is eind jaren '90 nieuwbouw verschenen. Zo staat op de plaats van een school aan de Toverberg een tiental patiowoningen en ook aan het Montferland is een school vervangen door patiowoningen (2000). Aan de Vrouwenwaard werden een activiteiten-centrum en twee twee-onder-een-kapwoningen gebouwd.

2003 Voor het gehele wijkwinkelcentrum zijn eind jaren '90 nieuwe plannen gemaakt. Dit betekende het einde van het wijkcentrum van de vermaarde architect Ton Alberts (gesloopt 2001). Het was één van zijn eerste creaties. De bouwkundige staat van het gebouw was matig, en het technisch beheer problematisch. De sloop leidde tot felle protesten, niet in de laatste plaats van de architect zelf. Met de sloop van het wijkcentrum verdween ook de

De daktuin op de garage van de flat Savelsbos, 1975 [Stadsarchief Zoetermeer]

Het voormalige wijkcentrum Meerzicht uit 1978. Het gebouw werd in 2001 gesloopt [Stadsarchief Zoetermeer]

loopbrug die via het sprinterstation en het dak van het wijkcentrum een directe verbinding legde met de Waterbuurt. Op de plek van het wijkcentrum zijn een seniorencomplex (2003), een gezondheidscentrum en andere sociaal-culturele voorzieningen gerealiseerd. Het cluster heeft ongeveer dezelfde voetafdruk als de gesloopte bebouwing, maar is qua massa veel grootschaliger. Het aangrenzende bejaardencomplex met dienstencentrum Albrandswaard, eveneens van de hand van Alberts, is uitgebreid en gerenoveerd.

2012 (circa) De dichte rijen populieren langs de Meerzichtlaan en het Bredewater, de wijkontsluitingswegen, zijn gekapt. Er zijn jonge linden en berken aangeplant in een losse structuur. Ook zijn er op de driesprongkruisingen rotondes aangelegd ter verbetering van de doorstroming van het verkeer. Het profiel van de Meerzichtlaan en het Bredewater is versmald. Deze waren overgedimensioneerd.

2013 Bouw van een activiteitscentrum bij kinderboerderij Het Buitenbeest in de Bossenbuurt.

2014 Het doveninstituut Effatha (school en woningen) uit de jaren '80, op de hoek Meerzichtlaan-Voorweg, is gesloopt en vervangen door een ovaal scholen- en zorgcomplex en een blok met appartementen.

2014 (tot en met 2019) Sloop en nieuwbouw van basisscholen De Piramide, De Toverberg, Prinses Amaliaschool locatie Kruiswater.

2019 Sloop en nieuwbouw van zorgwoningen aan de Langeberg.

Toekomstige ontwikkelingen

De Kantorenstrook-West en het westelijke deel van de Bossenbuurt (Abdissenbos, Haagsebos) van Meerzicht vormen de westflank van het omvangrijke project Entree. De Kantorenstrook-Oost in Driemanspolder, aan de andere kant van de Afrikaweg, vormt de oostflank ervan. In het masterplan voor De Entree wordt de Afrikaweg, een belangrijke ontsluitingsweg voor de stad, omgevormd tot stadsboulevard en zullen de beide flanken in sterk verdicht en verstedelijkt worden. Het programma moet gaan bestaan uit wonen, zorg en andere stedelijke voorzieningen. Een belangrijk element in het plan is de verbetering van de oost-westverbindingen tussen de wijken Driemanspolder en Meerzicht. Het wijkwinkelcentrum Meerzicht behoudt in de plannen haar huidige functie en betekenis voor de wijk.

De Meerzichtlaan in de zomer van 2009, hier nog met drie rijen populieren. [Google Maps]

Schematische doorsnede van De Afrikaweg uit het masterplan De Entree [Gemeente Zoetermeer, Afdeling Stadsontwikkeling]

Ruimtelijke beschrijving

Cultuurhistorische en ruimtelijke identiteit

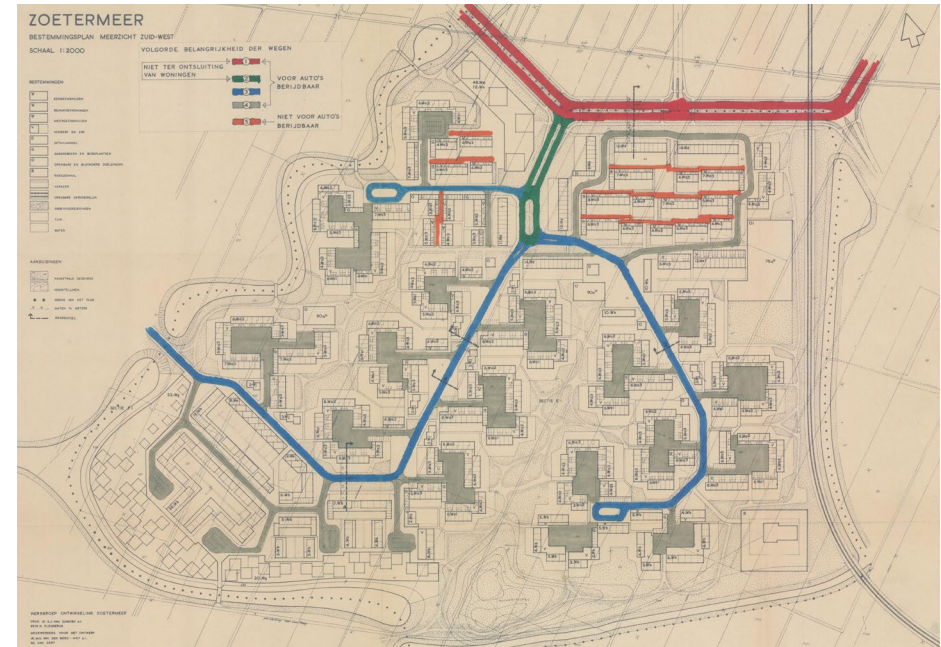
In 1969 werd begonnen met de bouw van het tweede kwadrant van Groot-Zoetermeer: Meerzicht. Deze wijk was in de oorspronkelijke opzet nog grootschaliger en 'moderner' dan zijn voorgangers Palenstein en Driemanspolder. Voor historie was wederom geen tijd: de oude polderstructuur, inclusief de Voorweg, zouden van de kaart verdwijnen.

Maar aan het eind van de jaren '60 raakten de rationalisering en schaalvergroting, kenmerkend voor de bouw in dat decennium, in diskrediet. De veranderende stedenbouwkundige opvattingen beïnvloedden de bouw van Driemanspolder (1966-1973) én de planvorming voor Meerzicht. De grootschalige en repetitieve hoogbouw was weliswaar efficiënt, maar de kwaliteit van de leefomgeving schoot in veel opzichten te kort: men verlangde naar een menselijker maat. Bovendien maakt W.F. Schut in 1968 de overstap van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer naar het ministerie van Volkhuysvesting en Ruimtelijke Ordening, en wel als minister. Hij schroefde de subsidies voor hoogbouw, die waren ingevoerd om de naoorlogse bouwproductie te stimuleren, vrijwel onmiddellijk terug. Deze omslag in het denken van hoog- naar laagbouw is in Meerzicht duidelijk terug te zien.

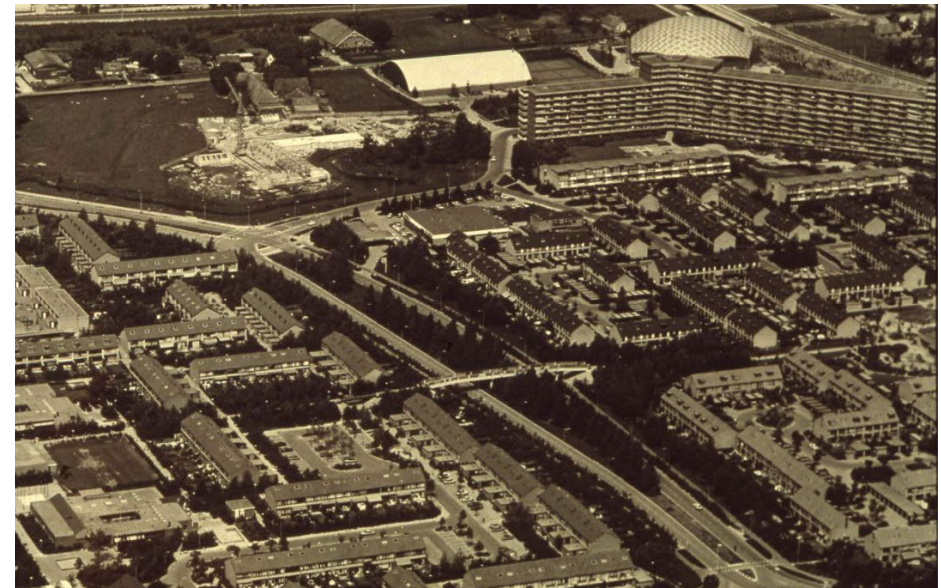
Ondanks deze frisse wind werd een deel van de geplande hoogbouw in Meerzicht wel gerealiseerd. Waren Palenstein en Driemanspolder opgezet als afgeronde, ruimtelijke composities waarin hoog- en laagbouw een nauwe samenhang kenden, in Meerzicht was dit nauwelijks het geval. De veranderende stedenbouwkundige opvattingen (van grootschalig naar kleinschalig) waren hier ten dele debet aan. Daarnaast werden de resterende hoogbouwflats per 'grondvorm' (haak of slinger) geclusterd. Deze opstelling leidde, anders dan de hoogbouwschermen in Palenstein en Driemanspolder, niet tot één wijkomvattend, ruimtelijk gebaar en bemoeilijkte een evenwichtige aansluiting op de laagbouw.

Het historisch landelijke karakter van de Voorweg bleef uiteindelijk goeddeels behouden, al werd het lint door de aanleg van de Meerzichtlaan en de Zoetermeerlijn op diverse plaatsen onderbroken en staan hoge flatgebouwen soms wel héél dichtbij het oude lint.

Ruwweg driekwart van Meerzicht bestaat uit laagbouw: deels experimenteel en vernieuwend, zoals de Koepeltjesbuurt, de dekwoningen en het Pleintjesplan, maar voor een groot deel ook vrij doorsnee. De rijwoningen staan hoofdzakelijk gegroepeerd aan onregelmatig gevormde 'pleintjes' die steeds verschuiven ten opzicht

Bestemmingsplankaart uit 1969 van de Landenbuurt waarin de hiërarchie van de wegen duidelijk is aangegeven. De Meerzichtlaan is rood gekleurd. De grijze vlakken zijn de pleintjes [Stadsarchief Zoetermeer]

Luchtfoto van de Bergenbuurt (linksonder) en de Bossenbuurt en Voorweg (rechts), 1975-1985 [Stadsarchief Zoetermeer]

van elkaar. In Meerzicht verscheen ook, voor het eerst sinds Uitbreiding Dorp uit de jaren vijftig, gestapelde laagbouw van drie tot vier bouwlagen.

Met de voltooiing van Meerzicht hadden de stedenbouwkundigen van Zoetermeer definitief afscheid genomen van de rationale, gestandaardiseerde hoogbouw die zo kenmerkend was voor de nieuwbouwwijken in het eerste kwadrant. Het was de aftrap voor een doorlopend experiment met nieuwe woningtypologiën en stedenbouwkundige vormen dat doorgezet zou worden in de volgende twee kwadranten: Buytenwegh-De Leyens en Seghwaert.

Stedenbouwkundige structuur en principes openbare ruimte

Wijk en context: randen, overgangen en begrenzingen

Meerzicht ligt middenin de langgerekte Driemanspolder. In het noorden en zuiden vallen de grenzen van de wijk samen met de historische grenzen van de polder. De wijkgrenzen in het oosten en westen hebben geen relatie met de oude polderstructuur.

Aan de noordzijde ligt de Voorweg, een oude veendijk met wetering, weg en hoofdzakelijk prestedelijke bebouwing. Deze historische ontginningsas wordt ter plaatse van Meerzicht op twee plaatsen onderbroken: eenmaal door de Meerzichtlaan en eenmaal door het op een viaduct gelegen spoortracé. De zuidelijke grens wordt gevormd door de 13e-eeuwse Landscheidingsdijk, of althans het tracé hiervan. Door inklinking had het dijklichaam al aan omvang verloren. Daarna werden op een deel van de oude veendijk de spoorlijn Den Haag-Gouda en de Rijksweg A12 aangelegd.

De oostgrens wordt gevormd door de Afrikaweg. Het is de zuidelijke arm van het binnengemeentelijke, provinciale wegensstelsel dat bekend staat als de 'H-structuur'. De Afrikaweg ligt op een talud van zo'n zeven meter hoog en wordt omzoomd door bomenrijen. Ten westen van de wijk ligt het grote, zeer groene en waterrijke Westerpark. Juist op de grens met de woonwijken is de begroeiing van het Westerpark heel dicht. Geen andere wijk in Zoetermeer ligt pal tegen zo'n groot park aan. De zuidwestrand van Meerzicht bestaat volledig uit laagbouw en voor een groot deel uit vrijstaande woningen, waardoor de overgang tussen de groene tuinen enerzijds en het lommerijke park anderzijds heel geleidelijk en zacht is. Bovendien dringt het Westerpark met zijn lobben (groene 'vingers') tot diep in de wijk door, hetgeen in stedenbouwkundig opzicht eveneens heel bijzonder is. Het park gaat in het zuidwesten over in een groene strook die doorloopt tot aan het viaduct van de Afrikaweg. Met haar aardwallen, begroeiing en waterloop vormt deze strook een

Luchtfoto van Meerzicht, 1993 [Stadsarchief Zoetermeer]

Links de flats van de Bossenbuurt in Meerzicht, rechts de Voorweg, 1978 [Stadsarchief Zoetermeer]

buffer tussen het spoor en de snelweg enerzijds en de woonwijken van Meerzicht anderzijds.

Stedenbouwkundige hoofdcompositie en ontsluitingsstructuur

Ook in Meerzicht is het vaste, ruimtelijke schema zoals uitgedacht door de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer herkenbaar. De wijk heeft duidelijke grenzen en een directe ruimtelijke relatie met andere wijken ontbreekt. Het wijkcentrum met sprinterstation en wijkvoorzieningen ligt centraal in Meerzicht en de vier (woon-)buurten liggen daar als bloembladeren omheen. De woonwijken zijn op hun beurt van elkaar gescheiden door groene en waterrijke uitlopers van het Westerpark.

De Bossenbuurt, die grotendeels bestaat uit solitaire flats van zes tot zestien bouwlagen, ligt samen met het wijkwinkelcentrum binnen de kromming van de Meerzichtlaan. De drie laagbouwbuurten, de Bergenbuurt, de Landenbuurt en de Waterbuurt, liggen aan de buitenzijde van de kromming, en waren oorspronkelijk elk middels een loopbrug over de Meerzichtlaan met het wijkwinkelcentrum verbonden. De loopbrug naar de Waterbuurt is met de sloop van het wijkcentrum van architect Alberts verdwenen. De twee andere loopbruggen zijn nog intact. De Kantorenstrook-West ligt ook aan de buitenkant van de kromming.

De laagbouwbuurten bestaan uit onregelmatig gevormde en ten opzicht van elkaar verspringende hofjes. De schuine vertanding in dit complexe (stempel-)patroon laat veel ruimte voor groen met wandelpaden op micro-niveau. Dit kleinschalige zaagtandpatroon grijpt weer aan op het groenontwerp op macro-niveau: het Westerpark dat met zigzaggende groene lobben diep doordringt in de wijk. Het decentraal gelegen, landschappelijk aangelegde park van de Bossenbuurt fungeert als wijkpark. Het veel grotere Westerpark heeft een functie voor de hele stad.

Anders dan in Palenstein en Driemanspolder is het wijkwinkelcentrum niet direct gekoppeld aan een plantsoen. Ook liggen de scholen gelijkmatig verspreid over de wijk. Meerzicht is qua oppervlak dan ook veel groter dan de oudere wijken. Net als in Driemanspolder ligt er naast het wijkwinkelcentrum een waterpartij. Deze vormde een integraal geheel met het inmiddels gesloopte Wijkcentrum Meerzicht van architect Alberts.

Meerzicht wordt ontsloten middels een boomstructuur. De Meerzichtlaan, de stam van de boom, fungeert als wijkontsluitingsweg en slingert van de zuidelijke poot (de Afrikaweg) naar de westelijk poot van de H-structuur (de Amerikaweg). Het Bredewater vormt een tweede wijkontsluitingsweg die de Kantorenstrook-Oost bedient en tevens afscheidt van de woonbuurten. Zowel de Meerzichtlaan als het Bredewater waren in oorspronkelijke opzet vierbaanswegen met brede groene middenbermen

IKC het Zwanenbos in het park van de Bossenbuurt, op de achtergrond flat Hoevenbos, 2019 [Contreij]

Woonerf aan het Vegelinsbos in de Bossenbuurt-West, 2020 [Contreij]

en zeer dichte, driedubbele bomenrijen die de buurten en tussenliggende parken in één krachtig gebaar aaneen klonken. Het waren de equivalenten op wijkniveau van de lommerijke H-structuur.

Halverwege de Meerzichtlaan ligt het wijkwinkelcentrum. Vanaf de Meerzichtlaan vertakken zich buurtontsluitingswegen die eindigen in kleine twijgjes (voetpaden) tussen de woonerven. Dit komt het duidelijkst tot uiting in de Landenbuurt.

Groen en water

Meerzicht wordt aan twee kanten omgeven door groen dat op een aantal plekken diep in de wijk doordringt. Aan de westkant ligt het Westerpark dat tegelijk met de wijk Meerzicht is aangelegd en met zo'n 170 hectare het grootste recreatiegebied van Zoetermeer is. De aanleg is landschappelijk, met heuvels die bescherming bieden tegen het verkeerslawaai van de A12, bosachtige gedeelten, open vlakten en grillig gevormde waterpartijen. Het water en groen uit het Westerpark kronkelen tussen de woonbuurten Meerzicht in. Een ander gedeelte vervolgt zijn weg aan de zuidkant langs de Landenbuurt en de Waterbuurt. De keuze om (voornamelijk) vrijstaande woningen op ruime kavels langs de zuid- en westrand van de buurten te plaatsen, oftewel tegen het Westerpark of één van zijn uitlopers aan, maken dat het groen van het buitengebied via de tuinen van de woningen moeiteloos overgaat in de het groen van het binnengebied.

De hoogbouw is gesitueerd in een landschapspark naar een ontwerp van de gemeentelijke landschapsarchitect Jan Harbers. Het park wordt gekenmerkt door lange zichtlijnen, natuurlijk gevormde waterpartijen, boomgroepen en licht glooiende grasvelden. [Van Geest p.54]

Ook de laagbouwwijken zijn over het algemeen zeer lommerijk. Weelderig begroeide voor- en achtertuinen, pleinen, soms als speeltterrein en soms als boomgaard ingericht en brede groenstroken in trottoirs zorgen voor het groene aanzicht van de wijk. De rijstroken van de Meerzichtlaan, de 'stam' van de boomstructuur, worden van elkaar gescheiden door grasbermen met, tot voor kort, drie dichte rijen populieren. De populieren zijn nu gekapt en vervangen jonge bomen in een veel lossere structuur. De populieren langs het Bredewater zijn ook gekapt en vervangen door een meer gevarieerde aanleg met bloembedden en verschillende boomsoorten.

Ten zuiden van de Voorweg loopt de Voortocht, die bij de verkaveling van de Driemanspolder in de 17^e eeuw is gegraven. Deze voortocht is ten westen van Hofstede Meerzicht nog intact, ten oosten ervan is de tocht vergraven tot een brede vijfverpartij in een landschappelijke setting.

Waterloop tussen de Landenbuurt en de Bergenbuurt ter hoogte van Herikerberg [Contrei]

Het wooncomplex op locatie van het voormalige wijkcentrum van architect A. Alberts [Contrei]

Afwijkingen van de hoofdcompositie

Meerzicht is in veel mindere mate dan Palenstein en Driemanspolder een coherente ruimtelijke compositie. De grootste wijziging tot dusver, de herontwikkeling van het voormalige Wijkcentrum Meerzicht, betekent weliswaar een forse toename in bouwvolume, maar heeft dezelfde voetafdruk en staat op een plek naast het wijkwinkelcentrum waar al hoogteaccenten waren. De plannen voor De Entree zullen naar alle waarschijnlijkheid grote veranderingen met zich meebrengen voor de Kantorenstrook-West, maar dit gebied wijkt in zijn stedenbouwkundige opzet ook nu al sterk af van de rest van de wijk.

Buurt

Meerzicht heeft vier woonbuurten die geïsoleerd ten opzichte van elkaar liggen. De Waterbuurt, de Landenbuurt en de Bergenbuurt zijn vrij homogene woonbuurten die qua bebouwing en verkeersstructuur veel overeenkomsten vertonen. De vierde buurt, de Bossenbuurt, bestaat uit hoog- en laagbouw en omvat tevens het wijkwinkelcentrum. De vier woonbuurten zijn stuk voor stuk groen, maar het oostelijke deel van de Bossenbuurt (Bossenbuurt-Oost) en de Bergenbuurt, met zijn nabijheid tot het Westerpark, springen er duidelijk uit. De vijfde buurt van Meerzicht is de Kantorenstrook-West. Alle buurten zijn min of meer gelijktijdig tot stand gekomen. Alleen het noordelijke deel van de kantorenstrook en delen van het wijkcentrum zijn van later datum.

Het naar binnen gekeerde Wijkwinkelcentrum Meerzicht ligt centraal in de wijk en vormt ruimtelijk een eenheid met de Bossenbuurt. Aanvankelijk had het wijkcentrum een open structuur, maar deze is later dichtgezet en overdekt, en daarmee naar binnen gekeerd. Het bestaat uit twee hoogbouwclusters aan weerszijden van het (verhoogde) treinstation en het onderliggende plein. Het westelijke cluster, rond het wijkwinkelcentrum, varieert in hoogte van vier tot twaalf lagen en past typologisch bij de hoogbouwflats van de Bossenbuurt-Oost. Voor deze flats ligt een deel van het winkelcentrum, waar bovenop geparkeerd kan worden. Ook op het centrale plein kan geparkeerd worden. Dit plein wordt dus voornamelijk beheerst door parkeren en dode gevels van het winkelcentrum zelf, en door het viaduct van de sprinter. Het oostelijke cluster, gegroepeerd rond twee binnenplaatsen en variërend in hoogte van drie tot tien lagen is qua volumes, bouwperiode en -stijl redelijk divers.

De Bossenbuurt ligt in de noordoosthoek van Meerzicht, binnen de kromming van de Meerzichtlaan. Het aanzicht van de Bossenbuurt wordt in belangrijke mate bepaald door gelijkvormige, geclusterde galerijflats in het landschapspark in de Bossen-

De flat Hoevenbos in de Bossenbuurt, gezien vanaf de historische Voorweg, 2019 [Contrei]

Woningen aan het Korfwater in de Waterbuurt met een opvallende doorlopende dakklijst, 2019 [Contrei]

buurt-Oost. De Bossenbuurt-West is een hybride wijk met hoogbouw én twee kleine laagbouwbuurten. De flats aan de oostzijde van het landschapspark hebben een haakvormige plattegrond, die aan de westzijde hebben een slingervorm, net zoals in Palenstein en Driemanspolder. Bij elke flat ligt een groot parkeerterrein. Het park is aangelegd in Engelse landschapsstijl. De laagbouw in de Bossenbuurt-West bestaat uit rijen eengezinswoningen van twee bouwlagen met langskap. De rijwoningen hebben karakteristieke carports en zijn in losse configuraties, haaks en evenwijdig aan kleine pleinen en straten gesitueerd. De Bossenbuurt-West wordt aan de noordkant afgeschermd door twee appartementengebouwen van drie bouwlagen.

De Waterbuurt ligt in de zuidoosthoek van Meerzicht en wordt omringd door de Meerzichtlaan, het Bredewater en het spoortracé. Langs het spoor ligt een brede waterloop met daaromheen bomen en heesters. De buurt bestaat grotendeels uit eengezinswoningen van twee of drie bouwlagen met kap, maar rond het park aan de noordzijde staan ook blokvormige galerijflats van vier tot tien bouwlagen. De rijwoningen zijn hoofdzakelijk in losse configuraties haaks en evenwijdig aan kleine pleinen en woonpaden gesitueerd. Langs het spoortracé staan vrijstaande woningen. Een deel van de bewoners parkeert op straat, een ander deel beschikt over een garagebox die soms per twee geclusterd is, en soms onderdeel is van een (zeer lange) rij. Dat laatste is plaatselijk sterk bepalend voor het straatbeeld.

De Landenbuurt ligt in de zuidwesthoek van Meerzicht. Het wordt van de Bergenbuurt gescheiden door een waterrijke uitloper van het Westerpark, en van de Waterbuurt door een groene uitloper zonder water. De Landenbuurt bestaat voor een groot deel uit geschakelde eengezinswoningen van twee bouwlagen met een kap die onderdeel zijn van het befaamde Pleintjesplan. Deze woningen zijn hoofdzakelijk in repeterende configuraties aan pleintjes gesitueerd. De configuraties zijn nauw verweven met de omringende groen- en verkeersstructuren. De pleintjes zijn ingericht met parkeerplaatsen, kleine plantsoens en voor de woningen staan kenmerkende carports: een noviteit. In andere delen van de wijk staan, net als in de Waterbuurt, rijen garageboxen tussen woonblokken.

In de noordoosthoek van de buurt is strokenverkaveling toegepast met woonpaden tussen de huizen. Langs de Meerzichtlaan en Westergo staan drive-inwoningen van drie bouwlagen (al dan niet met opbouw) en laagbouwflats van vier bouwlagen als buffer tegen verkeerslawaai. De zuidrand van de Landenbuurt bestaat uit vrijstaande villa's, veelal met kap, en de destijds zeer vernieuwende Koepeltjesbuurt. Het gebied tussen de koepel- en tentdakwoningen bestaat uit een fijnmazig openbaar gebied van pleintjes en plantsoentjes. De openbare ruimte en privé-terreinen liepen oorspronkelijk (visueel) in elkaar over. Tegenwoordig is dat effect minder aanwezig omdat rond veel privétuinen (hoge) erfafscheidingen staan. De parkeerplaatsen in de Koepeltjesbuurt zijn opgenomen in vier halfverdiepte parkeergarages.

Een deel de woningen in het Pleintjesplan naar ontwerp van Leo de Jonge in de Landenbuurt wordt momenteel verduurzaamd, 2019 [Contrei]

Een langgerekt plantsoen (Holterberg) verbindt de Bergenbuurt met het Westerpark, 2019 [Contrei]

De Bergenbuurt, gelegen in de noordwesthoek van de wijk, bestaat uit twee delen die van elkaar gescheiden worden door de buurtontsluitingsweg de Berglaan. Het noordelijke deel is groener dan het zuidelijke, en wordt gekenmerkt door een aantal zeer compacte 'woondekken' aan doodlopende straten waarbij woningen op halverdiepte parkeergarages zijn gebouwd. Deze woondekken vormen architectonisch en stedenbouwkundig eenheden met de direct omliggende rijwoningen. Het gros van de buurt is samengesteld uit geschakelde woningen van twee lagen met een kap aan woonpaden of doodlopende straatjes met parkeerhavens. Tussen de bebouwing liggen boomgaarden en parkjes, verbonden door slingerende voetpaden. Daar waar geen parkeergarages zijn, wordt langs de buurt(ontsluitings)wegen geparkeerd. Langs de gehele rand van het Westerpark staan vrijstaande villa's van één laag met kap. De relatie met het Westerpark is er goed zichtbaar en voelbaar.

De Kantorenstrook-West is de kleinschalige tegenhanger van de Kantorenstrook-Oost in Driemanspolder. Het is eigenlijk niet meer dan een reep grond met losstaande kantoorpanden die fungeert als bufferzone tussen de Afrikaweg en de Waterbuurt. De panden vertonen enige overkomst qua massa, gevelopbouw en kleur. De Kristaltorens vormen een fraai stedenbouwkundig accent bij de voornaamste wijkentree. Overal wordt op maaiveld geparkeerd, behalve bij de Kristaltorens, die beschikken over een halfverdiepte parkeergarage met daarboven een parkeerdek.

Van (grootschalige) herstructurering is op het moment van schrijven nog geen sprake.

Architectuur

Algemeen

In de wijk Meerzicht springt één naam er direct bovuut: die van architect Leo de Jonge. De meeste flats en eengezinswoningen zijn ontworpen door zijn bureau. De grote 'mastodonten' in het parklandschap van de Bossenbuurt zijn op één na van zijn hand. De flats zijn gebouwd door de twee grote bouwondernemingen: Era en Intervam volgens gestandaardiseerde systemen. De reikwijdte van de bouwkraan bepaalde mede de locatie en de hoogte. De Jonge streefde naar een grote diversiteit in plattegrond en gevelbehandeling van de flats. Er is één langgerekt blok (Laveibos), de rest heeft één of twee knikken of is haaks uitgelegd. Door de hoogte van een blok te laten verspringen, ontstond een gevarieerder bebouwingsbeeld. Het Pleintjesplan van De Jonge, met 626 woningen, was het eerste project in Zoetermeer met het predicaat 'Experimentele woningbouw'. Hoewel het Pleintjesplan

Eengezinswoningen in de Waterbuurt, 1975-1985 [Stadsarchief Zoetermeer]

Eengezinswoningen in de Waterbuurt, 2020 [Contreij]

op architectonisch vlak vrij ingetogen is, is de structuralistische stedenbouwkundige opzet waarbij architectuur, stedenbouw, verkeer en groen nauw met elkaar verweven zijn, zeldzaam.

Architect Benno Stegeman drukte met zijn zogenoemde Koepeltjesbuurt wellicht de grootste stempel op de wijk. De opvallende oranje daklichten op de witte, kubusvormige woningen waren in de beginjaren, toen het groen nog jong was, goed zichtbaar vanaf de snelweg en vormden een echt baken voor de stad. Het project was en is uniek in de wijze waarop openbare ruimte, privétuinen, bebouwing en parkeren met elkaar zijn verweven.

Architect Ton Alberts tekende in Meerzicht eveneens voor een volstrekt vernieuwend concept, waarbij parkeren en wonen gecombineerd werden in zogeheten 'woondekken', een experiment dat met subsidie voor experimentele woningbouw zou worden gerealiseerd. Het thema van de woondekken zou in Buytenwegh verder uitgewerkt worden.

Het bebouwingsbeeld van zowel de hoogbouw als de laagbouw is op hoofdlijnen vrijwel ongewijzigd. Bij de meeste laagbouw zijn de gevelindeling, detaillering en dakvlakken redelijk intact. Onvermijdelijk zijn hier en daar niet bij de architectuur passende dakkapellen en dakopbouwen verschenen. Op de meeste ontwerpteekeningen zijn dakkapellen al als toevoeging aangegeven; standaard waren de woningen voorzien van dakramen.

In de Waterbuurt zijn de scherpe lijnen en heldere kleurcontrasten van de rijwoningen vrijwel volledig verdwenen door opeenvolgende aanpassingen en renovaties. Eén derde van de woningen in het Pleintjesplan in de Landenbuurt wordt grondig gerenoveerd en verduurzaamd. De voor de bouwtijd typerende gevelplaten met gewassen grind worden hierbij vervangen door gestukte buitengevels. Het bebouwingsbeeld zal hierdoor, in combinatie met andere ingegrepen als kunststof kozijnen en daken die (aan één kant) volledige bedekt worden met zonnepanelen, sterk vervlakken.

Het Wijkcentrum Meerzicht van architect Alberts, dat wat betreft architectuur en stedenbouwkundige inpassing volstrekt uniek was, is in 2001 gesloopt.

Koepeltjeswoningen van architect Benno Stegeman, 2019 [Contrei]

Dekwoningen van architect Alberts aan de Tichelberg in de Bergenbuurt, 2015 [Stadsarchief Zoetermeer/ foto D. Valentijn]

Dissonanten

1. De hoogbouwflats Haagsebos, Abdissenbos en Zwanenbos in de Bossenbuurt die pal tegen of dichtbij het historische lint van de Voorweg staan en wat betreft massa en architectuur een sterke dissonant vormen tussen de kleinschalige, traditionele en grotendeels vooroorlogse lintbebouwing.
2. De nieuwbouw op de locatie van het voormalige Wijkcentrum Meerzicht van architect A. Alberts (i.s.m. kunstenaar A. Hamelberg). Daar waar het oude, kleinschalige wijkcentrum, gebouwd in organische stijl, een hoogwaardige markering was van de belangrijkste entree van de wijk en het centrum, presenteert het nieuwe appartementencomplex zich als een gesloten muur die geen enkele aanwijzing geeft over, noch relatie aangaat met het achterliggende winkelcentrum. Bovendien verbond het oude wijkcentrum op ingenieuze wijze de Waterbuurt en het station middels een voetbrug die over het dak liep. Deze brug is eveneens verdwenen.
3. De vrij recent gekapte, zeer dichte rijen populieren aan weerszijden én in de groene middenberm van de Meerzichtlaan en het Bredewater. De bomen begeleiden consequent de wijkontsluitingsweg en maakten hem tot het equivalent op wijkniveau van de groene 'tunnels' van de H-structuur. De bomenrijen vormden een sterke stedenbouwkundige structuur en doorlopende wanden die de aanliggende buurten op fraaie wijze begrensd en intimiteit verleenden. Er zijn nieuwe bomen (linden, berken) geplant langs beide wegen maar veel minder, en veel minder dicht op elkaar. Van groene tunnels of wanden is in het geheel geen sprake meer.

Traditionele bouw aan de Voorweg met daarachter de hoogbouw van Meerzicht, 2019 [Contrei]

De nieuwbouw op de plaats van het voormalige wijkcentrum [Contrei]

De Meerzichtlaan ter hoogte van het spoorwegviaduct in 2009, een aantal jaar voordat de bomen gekapt werden: de bomen vormden een imposante entree voor de wijk en een sterk structurerend element [Google Maps]

De Meerzichtlaan op dezelfde plek in 2017. Weliswaar met nieuwe beplanting, maar minder intensief dan voorheen [Google Maps]

Cultuurhistorische waarden

1. De van oorsprong prestedelijke landschappelijke structuren:
  - de 17^e -eeuwse voortocht die ten zuiden van de Voorweg loopt, als restant van de historische polderstructuur. Ter hoogte van het Abdisbos is de voortocht weliswaar grotendeels vergraven en deels verdwenen, maar ten westen van de Meerzichtlaan is hij nog intact.
  - de kleine boomgaard direct ten westen van het Zalkerbos als restant van de prestedelijke, agrarisch ingerichte polder.

2. De wijk Meerzicht als geheel: cultuurhistorisch interessant vanwege de belangwekkende omslag in het denken over stedenbouw en architectuur vanaf de jaren '60 in Nederland en internationaal. Het was in Zoetermeer de eerste aanzet tot de Kleinschaligheids- of Habitat stedenbouw en architectuur die zijn hoogtepunt kende in de jaren '70 van de 20^e eeuw en die vooral in Buytenwegh De Leyens en Seghwaert tot volle bloei kwam. Deze periode is van groot belang geweest in de geschiedenis van Zoetermeer als overloop- en groeikern.

Van cultuurhistorisch belang hierbij zijn:

- de tweedeling van de wijk in een hoogbouw- en een laagbouwzone met een andere verhouding als oorspronkelijk gedacht
- de herkenbaarheid van het experimentele karakter van meerdere van de laagbouwbuurten met aanzetten voor elementen uit de kleinschaligheidsbeweging als woonpaden, woonerven en woondekken.
- het goed herkenbare buurtwegenstelsel in de vorm van een boomstructuur, met de Meerzichtlaan als hoofdstam en de zich van daaruit vertakkende wegen die in de wijkjes doodlopen.
- de ontsluiting van de wijk door de Zoetermeerlijn, de vrijliggende positie en groene inkleding hiervan en de directe koppeling van het station aan het wijkcentrum. De Zoetermeerlijn als infrastructuurwerk is in de geschiedenis van de overloop- en groeikernen in Nederland een uitzonderlijk gegeven.

3. De riant groene inbedding van Meerzicht aan de westzijde, maar ook aan de kant van de A12, bestaande uit het Westerpark en de groen- en waterpartijen tussen de snelweg en de wijk. Het onbebouwde karakter hiervan is van groot belang in het historisch-stedenbouwkundige concept van Zoetermeer als overloop- en groeikern.

Ook de 'groene kraag' die de Afrikaweg omzoomd als onderdeel van het oorspronkelijke concept van de H-structuur is van belang voor de cultuurhistorische kwaliteiten van Meerzicht. De provinciale weg ligt op veel plaatsen op een talud en is vormgegeven als een echte 'parkway': vrijliggend en met een (zeer) breed en groen profiel.

De zachte, maar ruimtelijk scherp begrensde tegenstelling tussen de fijnmazige laagbouw wijken enerzijds en het Westerpark met haar waterpartijen anderzijds is hier van speciaal belang.

Het is typisch voor de periode van de Kleinschaligheid of Habitat.

4. De zeer karakteristieke groen- en waterstructuren in de wijk:
  - de twee meanderende waterpartijen die vanuit het Westerpark en de groenbuffer langs de A12 de wijk zijn ingetrokken. Deze waterpartijen hebben een belangrijke ordenende functie in de structuur van de wijk.
  - de vijverpartij met speels gevormde wanden, trappen en terrassen op de hoek van de Meerzichtlaan, bij het wijkcentrum, van kunstenaar A. Hamelberg. De vijverpartij was ontworpen als integraal onderdeel van het wijk- en medisch centrum van architect A. Alberts (i.s.m. A. Hamelberg).
  - het wijkpark in de Bossenbuurt-Oost, tussen en rondom de kenmerkende hoogbouw flats, als aantrekkelijk parklandschap naar ontwerp van J. Harbers.

LEGENDA

Structuren

- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle structuur, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle structuur, constituerende fase *
- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, prestedelijke fase
- ↔ Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, constituerende fase *
- ↔ Verdwenen historische waterloop, tracé nog zichtbaar
- Cultuurhistorisch-ruimtelijk waardevolle zichtlijn
- sneltram / spoorlijn
- H-structuur
- ⤿ Onmiddellijke tegenstelling van twee verschillende ruimtelijke structuren met waardevol ruimtelijk contrast

Objecten

- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Beeldbepalend object
- Cultuurhistorische landmark
- Gebouw ontworpen in sterke samenhang met groene omgeving
- Dissonant: verstoring object of complex in relatie tot cultuurhistorische waarden van het gebied

Beschermde stadsgezicht

Gebouwde ensembles

- ⋯ Cultuurhistorisch waardevol architectonisch/stedenbouwkundig ensemble, al dan niet in samenhang met openbare ruimte

Landschap & groenstructuren

- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, constituerende fase *

Gebieden

- ⋯ Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, prestedelijke fase
- ⋯ Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, constituerende fase *

* ontwikkelingsfase van de wijk

Bronnen en literatuur

Barzilay, M., Ferwerda, R., Blom A., *Predicaat Experimentele Woningbouw, Verkenning Post 65*, Amersfoort 2018.

Bos, A., *De stad der toekomst, de toekomst der stad*, Rotterdam 1946.

Burg, A. van der, *Hoe Zoetermeer het heft in eigen handen nam – het voorspel van de groeistad*, Zoetermeer 2022, in: 't Seghen Waert, Jaargang 41 nr. 1, 2002, uitgave HGOS.

Burg, A. van der, *Duizend jaar Zoetermeer, en wat we daarvan willen doorgeven aan volgende generaties*, 2021, niet gepubliceerd.

Cammen, H. van der, Klerk, L. de, *Ruimtelijke Ordening. Van Grachtengordel tot Vinexwijk*, Utrecht 2003.

Embden, S.J. van, 'Toekomstbeeld van het bouwen', in *Bouw*, nr. 40, okt. 1968, p. 1452-1456.

Geest, J. van, *Architectuurgids Zoetermeer*, Amsterdam 2016.

Gent, B. van, *Zoetermeer. Ontwikkeling van een nieuwe stad*, Zoetermeer 1999.

Koopmans, B., Winsen, M. van, Ten Cate, G., *De Gave Stad, Cultuurhistorische Verkenningen van de wijken in Zoetermeer*, Zoetermeer 2001-2003.

Hinse, T., Marks, F., *De Driesporenmethode*, bron & jaartal onbekend.

Pantus, W.J., *Groeikernen in Nederland. Een studie naar stedenbouw en architectuur*, Utrecht 2012.

Westrik, J., Büchi, H., *Stedenbouwkundige ontwerpmethoden*, Delft 1989.

Winsen, M. van, Waijer, P., *cultuurhistorische wijkonderzoeken Zoetermeer Post 45* (Dorp, Palenstein, Driemanspolder, Meerzicht, Buytenwegh-De Leyens, Seghwaert, Stadscentrum, Noordhove, Rokkeveen, Bedrijventerreinen), Rotterdam 2020-2021.

Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer, *Zoetermeer. Facetplan voor Groen en Recreatie*, 1968.

Interview Contrei met Willem Hermans, 30-06-2020.

Interview Contrei met Willem Hermans, 03-10-2019.

Interview Contrei met Claartje Froger-Boekhorst, 02-09-2020.

Klaren, M., Steemers, T. e.a., 'Zoetermeer. De wrange smaak van dilemma's', in: *Wonen-TA/BK*, 1978, 7-51.

Colofon

Aan de inhoud van de teksten en afbeeldingen en schema's is veel zorg besteed. Toch kan het zo zijn dat informatie onvolledig of niet helemaal correct wordt weergegeven. Bij samenstelling van dit document hebben we ons best gedaan om alle rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Wanneer u meent dat u hier niet vermeld staat verzoeken wij u contact op te nemen met het secretariaat van de afdeling Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente Zoetermeer.

Onderzoek en tekst: Marcel van Winsen (Contrei), Hugo van Velzen (Contrei), Pieter Waijer (Contrei), Margriet Panman (gemeente Zoetermeer)

Redactie: Margriet Panman, Joosje van Geest, Arjen van der Burg, Willem Hermans

Met dank aan: Begeleidingscommissie Inventarisatie- en selectieproject naoorlogs erfgoed Zoetermeer 1945-1990 bestaande uit Karen Kranen (Historisch Genootschap Oud Soetermeer), Alcuin Olthof (Schatbewakers), Willem Hermans (Schatbewakers), Judith Schotanus (ArchitectuurPuntZoetermeer) en Peter Boelhouwer (ArchitectuurPuntZoetermeer).

Foto's: Gemeente Zoetermeer, Stadsarchief Zoetermeer en Historisch Genootschap Oud Soetermeer, Contrei

Productie: Contrei, cultuurhistorie & ruimtelijke kwaliteit
Provenierssingel 13
3033 ED Rotterdam
www.contrei.eu

Contact: Gemeente Zoetermeer
afdeling Ruimtelijk Beleid / team Erfgoed
Postbus 15
2700 AA Zoetermeer
tel: 14079
e-mail: erfgoed@zoetermeer.nl
website: www.zoetermeer.nl

Zoetermeer, mei 2023

